

kojima obiluje zagrebačko društveno ozračje, Ilirci, zagrebačka svakodnevnica, gostionice i prigradski posjed »Schönbach«, te mnogo toga što je činilo zagrebački život na svoj način specifičnim Buntak je skladno povezao u preglednu cjelinu.

Posljednje poglavlje u knjizi – Zagreb 1850–1918. – iako mnogo kraće, logičan je nastavak prethodnog u kojem, u nizu događaja ondašnjeg vremena, središnje mjesto zauzimaju veliki potres u Zagrebu 1880. i gradnja nove prvostolnice. Cijelo poglavlje uklapa se u kontinuitet Buntakove prezentacije povijesti Zagreba, a bogato je kvalitetnim odabirom slikovnog materijala, od kojeg mnoge fotografije nismo susretali u drugim djelima koja su obrađivala istu tematiku.

»Povijest Zagreba« Franje Buntaka izvanredna je knjiga, gdje svako poglavlje predstavlja dobro uobličenu zasebnu cjelinu neraskidivo povezanu s drugim poglavljima, tvoreći sintetski zaokruženo djelo.

Buntak je koncilijantnim nenametljivim pristupom uspio ispričati dugu, tešku i zanimljivu povijest grada Zagreba, a da pri tome nije izgubio na svježini i interesantnosti štiva.

Velika je zasluga i priređivača M. Švaba što je djelo tako uspjelo zadržati zanimljivost, a ujedno zadovoljavati znanstvene kriterije. Likovno i grafički dobro dizajnirana, otisnuta na kvalitetnom Hanno'Art 90 g/m² papiru, ova bi knjiga trebala naći mjesto na polici svakog doma kojem leži na srcu povijest hrvatskog glavnog grada Zagreba.

Dražen Horvat

HANS-DIETRICH GENSCHER, Erinnerungen, Siedler Verlag, Berlin, 1995., 1087 str.

Memoari Hans-Dietricha Genschera, poznatog njemačkog političara, važan su dokument za noviju povijest. U njima se odražava sav značaj vanjske politike na kreiranje suvremene Njemačke, Europe, pa i Hrvatske. Genschеровi zapisi posebno su relevantni za istraživanje procesa stvaranja novih odnosa na ruševinama propalog komunističkog sustava. Premda je željezna zavjesa pala, mnogi su problemi ostali neriješeni. Neko se vrijeme činilo da sve negativnosti europskog razvitka ostaju u povijesnoj ropotarnici. No, pokazalo se da je politika i dalje opterećena starim predrasudama i sumnjama. U tom svijetu promjena ipak su postojale osobe, koje su prihvatile odgovornost za političko djelovanje. Među njima jedno od središnjih mjesta zauzima Genscheroва osoba.

H.-D. Gensher (rođ. 1927. u Reideburgu kraj Hallea) spada u red najvršnjih diplomata poslijeratne Europe. Svoju reputaciju izgradio je na ustrajnoj predanosti razvoju njemačke države, promicanju liberalno-demokratskih ideja i izgradnji političkog poretka suvremene Europe. Nakon Drugog svjetskog rata kraće je vrijeme živio u istočnoj Njemačkoj, da bi zbog neslaganja s komunističkim sustavom pobjegao na Zapad. Od tada se ubrzano razvijala njegova politička karijera. Kao član Liberalne stranke postaje 1968. zastupnik u njemačkom parlamentu, od 1974. od 1985. bio je predsjednik njemačkih liberala, a u razdoblju 1969.–1974. ministar unutarnjih poslova. Konačno od 1974. do 1992. vršio je dužnost ministra vanjskih poslova.

Za naše čitatelje izuzetno je zanimljiv dio memoara koji se bavi Genschеровim odnosom prema raspadu Jugoslavije i stvaranju hrvatske države. Poglavlje »Krieg in

Jugoslawien: Für eine europäische Entscheidung« (927.–969.) odgovor je na mnoga pitanja koja su tiču njemačkog ponašanja prema bivšoj Jugoslaviji. To poglavlje započinje kratkom reminiscencijom na Drugi svjetski rat. Događaji iz toga vremena očito još uvijek potiču osjetljiva pitanja. Genscher piše o velikim žrtvama naroda na prostora srušene monarhističke Jugoslavije i njemačkoj odgovornosti za takve posljedice; spominje politiku »hrvatskog fašističkog vođe Ante Pavelića koja je dovela do sustavnog progona Srba« i politiku Trećeg Reicha »koja je išla za uništavanjem Židova«. Genscher bilježi i velike gubitke njemačkih oružanih snaga, koji su nastajali u sukobu s Titovim snagama, ali i tešku sudbinu njemačke manjine u poslijeratnoj Jugoslaviji. Nakon Drugog svjetskog rata, zapisuje, jugoslavensko-njemački odnosi razvijali su se »brzo i pozitivno«, a tomu u prilog išao je i trend primanja brojnih gastarbajtera u Njemačkoj i, obratno, sve više njemačkih turista na Jadranskom moru. Sve je to očito poticalo razne državnike od šezdesetih godina nadalje da vjeruju u kontinuirano razvijanje uzajmno dobrih odnosa. Ni Genscher tada nije bio iznimka jer se i on divio Titovoj vještini balansiranja između dvaju političko-ideoloških blokova, smatrajući da je taj pravac bio u interesu čitave Europe. Još prije tog poglavlja Genscher spominje na više mjesta ulogu J. B. Tita u međunarodnom političkom sustavu. Poštovanje prema Titu osjećao je i zbog njegove unutarnje politike. Naime, Genscher je mišljenja da je jugoslavenski predsjednik bio autoritet koji je radio na ravnopravnom državnom uređenju, ciljajući pritom na obuzdavanje srpskih htijenja prema dominaciji. Dakako, odnos prema Srbiji gledan je s aspekta očuvanja jugoslavenskog okvira. Genscher drži da su s Titovom smrću ojačala srpska hegemonijalna nastojanja, što je imalo za posljedicu da i ostale nacije iznesu svoja gledišta na vlastiti razvoj. Nesrpski narodi potražili su, u nastojanjima da izbjegnu podređenost i nesigurnu budućnost, vlastite putove prema nezavisnosti i osiguravanju egzistencije, što je ujedno označilo i napuštanje ideje o jugoslavenstvu, odnosno podnošenje srpskih pritisaka.

Genscher dobro poznaje kronologiju političkih zbivanja krajem osamdesetih godina. U opisu porijekla krize bilježi da je »vatra potpaljena« u srpskom oduzimanju autonomnog statusa dvjema pokrajinama Kosovu i Vojvodini. Zašto su tada političari zapadne Europe bili suspregnuti? Genscher odgovara da je u to vrijeme usporedo tekla mirna revolucija u istočnoj i srednjoj Europi, Zapad se radovao raspadu Varšavskog pakta, a u središtu pozornosti bilo je ujedinjenje Njemačke. Upravo je to vrijeme vrlo dobro iskoristio srbijanski predsjednik Milošević, čija je politika odgovarala planu Srpske akademije o Velikoj Srbiji, što Genscher ne izbjegava naglasiti. Niz provokativnih poteza srbijanskih političara tjeralo je druge republike/nacije na protureakcije. Za Hrvatsku i Sloveniju bilo je krajnje vrijeme da iskoriste svoje ustavno pravo za napuštanje Jugoslavije.

Kakva su bila razmišljanja pojedinih država o njemačkom stavu u tim trenucima? Genscher je volens nolens ponovo posegnuo za povijesnim razmatranjima u širem međunarodnom kontekstu. Podsjetio je da još uvijek postoji neopravdani animozitet prema svakom postupku Nijemaca koji ima veze s jugoistočnom Europom, tako da neki permanentno misle kako svaka njemačka akcija na tom prostoru ima za svrhu pangermansku ekspanziju. Uz to, on pobija srpsku tezu o njemačkom protuslavenstvu činjenicom da su dvije slavenske države, Poljska i tada još postojeća Češkoslovačka, podržale sve njemačke akcije unutar KESS-a, upravo kada je Genscher predsjedavao tom organizacijom. Objasnio je da nema razloga za strah jer ne postoje mogućnosti za ujedinjenje Njemačke i Austrije, a poznate su i čvrste veze suvremene Njemačke sa zemljama pobjednicama iz Drugog svjetskog rata. Štoviše, naglasio je da njemačka politika ne želi dirati u neriješena pitanja Prvog i Drugoga svjetskog rata.

U pogledu jugoslavenske države Genscher potvrđuje da je Zapad sve do kraja 1991. bio za održavanje te zajednice. Takav stav zastupala je Europska zajednica, i sama njemačka vanjska politika, a spomenut je i poznati dolazak američkog ministra vanjskih poslova Jamesa Bakera u Beograd, kada je izrazito zastupana ideja očuvanja Ju-

goslavije. Genscher priznaje da je teret prošlosti imao veliku ulogu u početnoj njemačkoj suzdržljivosti. Ipak, on u to vrijeme dolazi u neposrednije dodire sa slovenskim i hrvatskim državnici. Na početku im sugerira traženje rješenja u federalnom okviru još postojeće države. Istodobno, u njemačkoj javnosti stvara se pozitivno ozračje prema ideji državnog samoodređenja za nacije koje više ne žele biti dio Jugoslavije. Ideja samoodređenja bila je važna i u slučaju obnove jedinstvene njemačke države, tako da je ona i nadalje principijelno zagovorana u korist ostalih nacija.

Ove spomene zanimljive su i za podrobniju raščlambu odnosa njemačke politike prema hrvatskim težnjama. Tako na primjer Genscher navodi izjavu zastupnika njemačke socijal-demokratske stranke Norberta Gansela, koji je vrlo konkretno podržao hrvatska i slovenska prava za nezavisnošću, i to kao spoj rezultata neizbježnog demokratskog procesa u Jugoslaviji i afirmacije racionalnih prava. Ovaj je iskaz zanimljiv jer dolazi od stranke koja je često prikazivana kao antinacionalna ili projugoslavenska.

U to vrijeme njemački je ministar još održavao vrlo bliske veze s jugoslavenskim ministrom vanjskih poslova B. Lončarom, kojega je smatrao glavnim partnerom za stvaranje »demokratske i federalne« Jugoslavije. Njih dvojicu povezivalo je dugo poznanstvo koje je vuklo korijene od Lončareve dužnosti jugoslavenskog ambasadora u Bonnu. Osim toga, Genscher piše da je Lončaru bio zahvalan jer je podržao proces njemačkog ujedinjavanja u trenucima kada su pojedine europske zemlje imale negativne poglede prema jedinstvenoj Njemačkoj.

Na međunarodnoj je razini Genscher istaknuo svoje napore pri uključivanju SSSR-a u pregovore, ali unutar Konferencije za europsku sigurnost i suradnju (KESS). U toj organizaciji podupirale su se ideje o jedinstvu Jugoslavije, njezinom teritorijalnom integritetu, demokratizaciji, priznavanju prava manjinama, pogotovo onima koje je srpska politika ugrožavala. No, nije zaobidena niti činjenica da jugoslavenski ustav (1974.) dopušta samoodređenje.

Važan dio, poglavlje koje se bavi ratom u Hrvatskoj, odnosi se na opis ponašanja Europske zajednice (od prosinca 1991. zove se Europska unija). Kada je već izbio rat, ona se uključila u pregovarački proces. EZ je zauzela stav da je glavno sačuvati nepromjenjivost granica i zaštititi prava manjina. No, unutar te zajednice nije bilo jedinstvenih gledišta. Diskusije su pokazale razne poglede. Što se tiče hrvatskog otpora u Domovinskom ratu, Genscher odlučno potvrđuje da su Srbi proveli politiku etničkog čišćenja. Zauzimanje i razaranje Vukovara, granatiranje Dubrovnika i masovna protjerivanja bili su dio prethodno razrađenog plana o Velikoj Srbiji. Spominje da njemački kancelar H. Kohl nije želio prihvatiti jedinstvenu Jugoslaviju koja bi proizašla iz nasilja. Čim je to spomenuto, očito da su i takve opcije o nužnom održavanju jugoslavenske države postojale. Nadalje, Genscher ukazuje da, unatoč sve jasnijim pokazateljima o aneksijskom ratu Srba i kršenju ljudskih prava, nisu pravovremeno usvojene sankcije protiv Srbije. Tada Njemačka predlaže priznavanje Hrvatske i Slovenije, ako Srbi i dalje sprečavaju pregovore i nastavljaju borbe. Od tada je njemačka vanjska politika sustavno kritizirala srpsko ponašanje.

U okviru europskih institucija pokrenuta je još jedna važna akcija. Na temelju njemačko-francuskih dogovora sastavljena je komisija pravnika, stručnjaka za ustavno pravo, koji su dobili za zadaću problem odgonetavanja pravne strane sukoba. Komisija je dobila ime po R. Badinteru i R. Herzogu, predsjednicima francuskih i njemačkih ustavnih sudova (a ne samo po Badinteru, kako je to bilo i još je uobičajeno u našim medijima). Upravo po ustrojstvu Badinter-Herzogove komisije Genscher je zaključio da je stvoren poticaj za afirmaciju europske zajedničke politike. Pogotovo na primjeru suradnje H. Kohla s francuskim predsjednikom Mitterandom htjelo se pokazati da u EZ-u ipak neće doći do dubljih podjela na uže državno-nacionalne interese. Tomu u prilog trebalo je ići i imenovanje britanskog lorda Carringtona za predsjednika Haške konferencije. Upravo zbog održavanja zajedništva Nijemci su odgađali politiku jednostrane akcije. Unutar EZ-a postojale su države koje su, unatoč očividnoj agresiji, davale

»kredit« Srbiji. Određeni diplomatski potezi samo su ohrabrivali Srbe. Tako je na primjer ispušteno pitanje autonomije Kosova i Vojvodine u nacrtima Haške konferencije unatoč prethodnom dogovoranj u diplomata.

Zbog navedenih proturječnosti njemačka diplomacija odlučila se na politiku »korak po korak«. Dokument Badinter-Herzogove komisije otvorio je put, s ustavnopravne strane, za priznavanje republika jugoslavenske federacije koje to žele. Bilo je jasno da odugovlačenje priznanja vodi k poticanju srpske politike. Stoga je Genscher u okviru EZ-a krenuo u akciju priznavanja s porukom da se samo tako može završiti rat u Hrvatskoj i obeshrabriti srpske osvajačke pohode. U prosincu 1991. EZ objavila je datume do kada se trebaju priznati nezavisne države iz bivše Jugoslavije. Njemačka je vlada pak naložila C. Tomuschatu, stručnjaku za međunarodno pravo, da prouči prava manjina u Hrvatskoj. Nakon potpuno pozitivne ocjene, koju je dao Tomuschat, njemačka je vlada imala posve jasne argumente za priznavanje (961.). Uskoro se ni ostali ministri iz EZ-a nisu više suprotstavljali, tako da je Genscher zaključio kako su kasniji prigovori o prijevremenom priznavanju bili neutemeljeni. Ipak, njemački je ministar priznao da je morao podržati moralno teško održive konstatacije o »konstruktivnom držanju Srbije«, iako je tada jedan dio Hrvatske još uvijek bio pod srpskom okupacijom.

Ispravnost priznavanja Genscher dokazuje prestankom rata u Hrvatskoj. Točnije rečeno, objavom kraja rata protiv Hrvatske koju je 9. siječnja 1992. donio srbijanski predsjednik Milošević (963.). U tom potezu Genscher vidi još jedan dokaz o srpskoj agresiji na Hrvatsku. Nadalje on opisuje pod kojim su uvjetima hrvatske vlasti s predsjednikom Tuđmanom na čelu prihvatile plan o dolasku vojnih snaga Ujedinjenih nacija na okupirana područja Hrvatske, a pri tome ističe i svoj osobni angažman. Priznaje da ti uvjeti nisu bili laki za hrvatsku stranu. Istodobno vrlo jasno ističe da UN nije ispunio svoje obveze prema Hrvatskoj: nije raspustio neregularne srpske postrojbe, sastav policije na okupiranim područjima nije odgovarao nacionalnom sastavu stanovništva od prije izbijanja rata, te, konačno prognani Hrvati nisu se mogli vratiti u svoje domove.

Na kraju poglavlja Genscher se osvrnuo i na Bosnu i Hercegovinu. Odrješito je odbacio kritike da je priznanje Hrvatske i Slovenije uvelo BiH u rat. On tvrdi da je priznavanje donijelo mir Hrvatskoj i time okončalo, kako sam piše, »prvi jugoslavenski rat« za koji je bio odgovoran Beograd. Za rat u BiH, koji naziva »drugim jugoslavenskim ratom«, Genscher objašnjava da je izbio nakon priznavanja BiH, koje nije proizašlo iz njemačke inicijative, nego na američki poticaj (966.). No, tom prilikom postojao je i zajednički pristanak Europske unije.

Genscherovi memoari pokazuju kako se njemački ministar vanjskih poslova odnosio prema raspadu Jugoslavije u kontekstu europske politike. Na određeni način ističe se u njima diplomatska pragmatičnost. S jedne strane, osobna kritika komunističkog sustava u istočnoj Njemačkoj, ali s druge i simpatije prema komunističkoj Jugoslaviji u trenucima kada ona ima zapaženo mjesto u odnosima Zapada prema istoku Europe. U tim razmišljanjima nisu se postavljala pitanja o demokratskim slobodama u bivšoj Jugoslaviji. Rušenjem Berlinskog zida dovršena je jedna povijest, ali je istodobno započela i nova. Položaj političkog reljefa počeo se mijenjati. Genscher je kao državnik shvatio da ponovo ujedinjene Njemačke traži preobrazbu Europe. Unatoč pozitivnom držanju Njemačke prema borbi Hrvatske i Slovenije, bilo je izrazito važno za njemačku diplomaciju da izbjegne sukobe s ostalim članicama Europske unije, pa i Sovjetskog Saveza, koje su simpatizirale jugoslavenski okvir. Memoari izražavaju Genscherovu vještinu u pridobivanju ostalih zemalja, posebno Francuske i V. Britanije, za akciju priznavanja Hrvatske i Slovenije. Uz to, Genscher je vrlo precizan u označavanju srpske politike. Dok su mnogi diplomati birali neutralne atribute, Genscher je Srbe nazvao agresorima i promicateljima etničkog čišćenja. Time je u visokopolitičkim krugovima Europe pokazao što se događa na prostoru bivše Jugoslavije. No, trebalo je još proći mnogo vremena da se shvati kako treba odgovoriti na srpsko nasilje.

Stjepan Matković